

Βιβλιοπαρουσίαση

“Αντιμέτωπη με το Ολοκαύτωμα. Η Λίζα Πίνχας διηγείται”

Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος, Αθήνα 2014

Αριέλλα Ασερ¹

Η Λίζα Πίνχας και η αντίσταση στα στρατόπεδα εξόντωσης

Οι μεγάλες ιστορικές καταστροφές χαρακτηρίζονται από μια παγωμένη σιωπή η οποία όταν διαλύεται δίνει την θέση της σε διαστρεβλώσεις. Όμως ανάμεσα στη σιωπή και τις διαστρεβλώσεις υπάρχει κι ένας τρίτος δρόμος, είναι ο δρόμος της μαρτυρίας. Η μαρτυρία έχει μια διπλή αξία: 1^{ον} προσφέρει μια δημόσια κατάθεση που φέρνει στην κοινωνία μια ανείπωτη, τρομακτική ή απαγορευμένη αλήθεια. Και 2^ο έχει μια καθαρτική συνέπεια για τον συγγραφέα ο οποίος απαλλάσσεται από μια πολύ βαριά φρίκη. Η μαρτυρία του επιτρέπει « να σκεφτεί για να μην πεθάνει», του επιτρέπει δηλ. να ζήσει. Αρκεί πάντα οι μετουσιώσεις του να στέκονται σε κάποια απόσταση από το τραύμα. Με αυτήν την έννοια η μαρτυρία αποκαθιστά κάπως τον ψυχισμό του μάρτυρα. Από την άλλη πλευρά γνωρίζουμε και κάτι άλλο, ότι αυτή η συγγραφή πληγώνει. Τα

---

¹ Το κείμενο αυτό είναι ομιλία που εκφωνήθηκε στις 26/2/2015 στην επίσημη παρουσίαση στο κοινό της έκδοσης των **Απομνημονευμάτων της Λίζας Πίνχας** από το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος. Την έκδοση παρουσίασαν η Οντέτ Βαρών - Βασάρ Ιστορικός, η Αριέλλα Ασερ Ψυχαναλύτρια και ο Σάββας Μιχαήλ Συγγραφέας.

νερά της μαρτυρίας μπορεί να είναι επικίνδυνα και να οδηγήσουν σε κατάρρευση. Η Λ. Π. μας το επαναλαμβάνει συχνά στο κείμενο της, «μόνο που το σκέφτομαι με πιάνει η ψυχή μου...». Το λέει και ο Robert Antelme: «το ότι βρήκα τις λέξεις για να γράψω το “ανθρώπινο είδος”... με τραυμάτισε οριστικά»... Κάποιος άλλος μάρτυρας, άλλης καταστροφής πάλι λέει: «Μην φαντάζεστε ότι η γραφή παρηγορεί... στο τέλος πεθαίνουμε όχι απ αυτό που ζήσαμε, αλλά από αυτό που γράψαμε». Ο J. Sempurn κάνει επίσης αντίστοιχες σκέψεις, εξάλλου ο ίδιος αργεί πολύ να γράψει για την δική του στρατοπεδική εμπειρία. Αντίθετα ο P. Levi δηλώνει ότι γράφοντας έβρισκε κομμάτια ειρήνης, «ξαναγινόμουν ένας άνθρωπος σαν όλους. Ούτε μάρτυρας, ούτε άθλιος, ούτε άγιος...».

Αναρωτήθηκα που τοποθετείται, σε σχέση με τα παραπάνω, η μαρτυρία της Λ.Π.; Ξεκινάει να γράφει πολύ νωρίς. Γράφει για να ξεχάσει; Για να μην χρειάζεται να θυμάται, αφού ότι έζησε θα φυλαχτεί, θα περάσει στην αιωνιότητα μέσα από το γραπτό; Απ’ ότι είδα στη βιογραφία της η γυναίκα αυτή και μετά τον πόλεμο συνέχισε το εθελοντικό της έργο σε εβραϊκούς οργανισμούς. Θα έλεγα ότι μετουσιώνει. Δεν μπορεί όμως να μην σκεφτεί κανείς κατά πόσον συνεχίζει με αυτόν τον τρόπο ένα έργο που ξεκίνησε στο στρατόπεδο όπου φρόντιζε τους πάντες (και ήξερε να δέχεται φροντίδα). Κατά πόσον, από μια άποψη, συνεχίζει να είναι στο

Lager. Και αν τελικά η μακρόχρονη συγγραφή της μαρτυρίας της αποτελεί όχι μόνο έναν τρόπο να απαλλαγεί αλλά και καί ένα τρόπο να μείνει συνδεδεμένη με αυτήν την ιστορία μέσα την οποία μπλέχτηκε η ζωή της, και την καθόρισε. Θέτω απλώς τα ερωτήματα.

Στη μαρτυρία της η Λ.Π. αναρωτιέται για τις δυνατότητες της γλώσσας, να αποδώσουν την εμπειρία. Το αποτέλεσμα όμως είναι εντυπωσιακό. Η Λ.Π. μας δίνει μια μοναδική κατάθεση, την πιο πλήρη και λεπτομερή που έχω υπ' όψη μου από έλληνα όμηρο. Από το 1945 ως το 1972 είχε στα χέρια της και επεξεργαζόταν αυτό το γραπτό. 27 χρόνια, και αν δεν είχε αρρωστήσει ίσως να το δούλευε κι άλλο. Θα έλεγε κανείς ότι δεν ήθελε να το αποχωριστεί. Σημειώνω επίσης ότι το 1972 που σταμάτησε αναγκαστικά να «χτενίζει» το κείμενό της, όπως έλεγε, είχαμε χούντα, και ότι η «εποχή των μαρτύρων» δεν έχει φτάσει ακόμα στην Ελλάδα. Θα περιμένουμε 15 περίπου χρόνια για να δούμε δημοσιευμένες μαρτυρίες. Κάθε κείμενο κάνει τον δικό του δρόμο, ώρα για αυτό το κείμενο είναι το 2014, ημερομηνία της έκδοσης του.

Οφείλω να ομολογήσω ότι δυσκολεύομαι να μιλήσω πολύ συγκροτημένα για αυτό το βιβλίο διότι όσο το διάβαζα, τις δύο τελευταίες βδομάδες, έγινε, κατά κάποιο τρόπο, μέρος της ζωής μου, έγινα άνω-κάτω, παρά λίγο να μπερδέψω τα ραντεβού μου, με αναστάτωσε περισσότερο απ' ότι συνήθως. Εχουμε διαβάσει όλοι σχετικά βιβλία και πολλά απ' αυτά

μεγαλύτερης λογοτεχνικής αξίας. Όμως αυτό εδώ το κείμενο, που δεν είναι μυθοπλασία, αλλά μια καθαρή μαρτυρία σε βάζει κυριολεκτικά μέσα στα στρατόπεδα, και θέλει να στα δείξει όλα. Είναι ένα βιβλίο που τραυματίζει κατά κάποιον τρόπο τον αναγνώστη. Και προκειμένου να πάρει κανείς απόσταση αλλά και να κατανοήσει, αναζητάει αναλογίες. Η Hannah Arendt τονίζει ότι δεν υπάρχει παραλληλισμός ζωής και στρατοπέδου, και ότι ο κάθε παραλληλισμός δημιουργεί σύγχυση και αποσπά την προσοχή μας από την ουσία. Δεν έχουμε όμως άλλο τρόπο. Διάβασα λοιπόν αυτό το βιβλίο με προσήλωση όσο και αποστροφή, όπως αποστροφή και αηδία εκφράζει και η συγγραφέας πολύ συχνά στο γραπτό της. Η ανάγνωση θα ήταν αφόρητη αν η Λ.Π. δεν ήταν σε μια διαρκή αναζήτηση του παραμικρού ίχνους ανθρωπιάς, αξιοπρέπειας, αλληλεγγύης. Βρίσκεται κανείς σε έναν κόσμο απόκοσμο και αποκρουστικά, ανησυχητικά οικείο. Η οικειότητα μου φάνηκε σοκαριστική. Αναρωτιέται κανείς αν οφείλεται στα όσα έχουμε διαβάσει, ακούσει, όσα έχουμε δει στον κινηματογράφο. Τα κείμενα της Nathalie Zaltzman με βοήθησαν και πάλι. Θα αναφερθώ μόνο σε ένα μικρό απόσπασμα: «Μετά την έλευση των ολοκληρωτισμών και των στρατοπέδων συγκέντρωσης, μας λέει, υπάρχει ένα νέο δεδομένο που ο άνθρωπος δεν μπορεί πλέον να αποφύγει: “είναι στο εξής εγγεγραμμένο ως δυνατότητα ότι ο άνθρωπος μπορεί να πάψει να είναι άνθρωπος στα ίδια του τα μάτια και στο βλέμμα κάποιου άλλου”.» Και συνεχίζει:

«Μόνο το έργο του πολιτισμού (kulturarbeit) μπορεί να προσφέρει αρωγή στο πλήγμα που δέχτηκε ο άνθρωπος στα lager. Η στρατοπεδική λογοτεχνία που μετασχηματίζει την ωμή τραυματική εμπειρία, ατομική και συλλογική, σε ένα κοινό ερμηνευτικό έργο μας δίνει ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί το έργο του πολιτισμού στην ψυχανάλυση: η πλέον ατομική σύγκρουση, και ταυτόχρονα η πλέον κοινή σε όλους, μετατρέπεται σε μία ερμηνευτική οδό για το σύνολο.»

Ας επιστρέψουμε στο κείμενο. Άμεσο και ζωντανό συνιστά μια λεπτομερή καταγραφή της πραγματικότητας του στρατοπέδου. Η πραγματικότητα αυτή υπερ-επενδύεται και έτσι μένει ανεξίτηλη. Υπερ-επενδύεται για έναν ψυχικό λόγο: προκειμένου να κρατήσει τον απειλούμενο εσωτερικό κόσμο σε συνοχή. Είναι χαρακτηριστικό του τραύματος, να κρατιέται από αντιληπτικά στηρίγματα. Γι' αυτό έχουμε και έναν τόσο πλούσιο σε εικόνες κείμενο.

Η αφήγηση ξεκινά από το σοκ του περάσματος από την φυσιολογική ζωή στην κατοχική, στη Θεσ/νίκη, για να φτάσει στο *anus mundi*, στα στρατόπεδα εξόντωσης. Κυριολεκτικά σε έναν βόθρο. Εκεί η Α.Π. περνάει εκεί δύο χρόνια, «χαμένα»... λέει η ίδια.

Αν έπρεπε να μιλήσω με δύο λόγια για αυτήν την μαρτυρία θα έλεγα ότι είναι η μαρτυρία μιας αντίστασης. Για μένα αυτή είναι η οδηγός παράσταση σε όλο το κείμενο.

Η Λ.Π. αποτυπώνει μια τρομακτική καθημερινότητα κάτω από την απειλή του θανάτου. Αποτυπώνει εξίσου, αιχμαλωτίζει θα έλεγα, κάθε στιγμή αλληλεγγύης, συμπόνιας και ανθρωπιάς. Εξ' αρχής, πριν ακόμη φύγουν από την Θεσ/νίκη, όταν φωτογραφίζει εκείνους που έκλαιγαν ή μουρμούριζαν βρισιές στους ναζί, ενώ περνούσαν οι εβραίοι από μπροστά τους. Στη συνέχεια μέσα στα βαγόνια για ζώα, και τέλος στο στρατόπεδο, παντού, συναντά στιγμές αλληλεγγύης, από συγκρατούμενους, αλλά ακόμη και από γερμανούς, ή Κάπο, και τις συλλέγει μια -μια σαν σπάνια πετράδια. Αυτή είναι η ματιά της, σταθερά. Κάθε κίνηση δικαιοσύνης και τρυφερότητας, κάθε γλυκιά ματιά, ή μια έξυπνη κουβέντα, φυλάσσεται, και της δίνει δύναμη και αντοχή.

Όσο απερίγραπτα κυνικό και θανατερό ήταν αυτό το περιβάλλον, άλλο τόσο ήταν βαθιά προσηλωμένο στη ζωή, δηλαδή στις σχέσεις των κρατούμενων μεταξύ τους. Αυτή η εναλλαγή, μαζί με το χιούμορ, την ειρωνεία και την πνευματικότητα, επέτρεψε στη Λ.Π. να αντέξει- με την βοήθεια και της τύχης που μόνο ένας υπερόπτης μπορεί να υποτιμήσει-. Επιτρέπει βέβαια και σ' εμάς να αντέξουμε αυτήν την ανάγνωση.

Η δόμηση του βιβλίου αρχικά σε κεφάλαια και μετά, σε χρονολογική σειρά, δείχνει ωστόσο την έγνοια της Λ.Π. να τιθασεύσει ένα ανυπότακτο υλικό. Ο P. Levi έχει πει ότι το στρατόπεδο είναι ταυτόχρονα χάος και τάξη... Πώς να το περιγράψεις αυτό; Οι πολλές μικρές ιστορίες του στρατοπέδου: εξεγέρσεις, αποδράσεις, απαγχονισμοί, ο γιατρός Σαμουέλ, η ολλανδή Άννη, η Τέκα, και πάρα πολλοί άλλοι, φτιάχνουν αφηγηματικές νησίδες που αντισταθμίζουν το διαλυτικό χάος και την επαναληπτικότητα των προσκλητηρίων, τα κομάντο, τα τρένα, τα κρεματόρια, την απίστευτη βρωμιά, την πείνα, τον αποπνικτικό συγχρωτισμό κλπ . Φτάνοντας στην τραγική ιστορία της Μάλα βρέθηκα σε γνώριμο έδαφος. Η νεαρή πολωνο-εβραία αντιστασιακή από το Βέλγιο, μια θρυλική μορφή, επιχειρεί να αποδράσει μαζί με τον αγαπημένο της. Συλλαμβάνεται στα γύρω δάση, ανακρίνεται απάνθρωπα, και καταφέρνει να αυτοκτονήσει πριν την κρεμάσουν. Διότι και η αυτοκτονία απαγορεύεται... Δεν θυμάμαι που την είχα ξανασυναντήσει αυτήν την ιστορία, σίγουρα παραπάνω από μια φορά.

Τι κράτησε την Λ.Π. όρθια εκεί μέσα; «Η αγάπη για την μικρή αδελφή μου -Μαρί- με κρατούσε ζωντανή». Όχι μόνο για την αδελφή αλλά και για πολλούς άλλους και κυρίως η ικανότητά και το ταλέντο της να σχετίζεται. Η ικανότητά της να γοητεύεται από συγκρατούμενες και συγκρατούμενους. Και να γοητεύει. «Μας έσωσε η φιλία» λέει κάπου,

και μια συγκρατούμενή της η Marceline Loridan Ivens, που δεν ξέρω αν η Λ.Π. την συνάντησε ποτέ μαζί με τις άλλες τόσο αγαπητές της γαλλίδες –την οποία έχω γνωρίσει μέσα από το έργο της κινηματογραφικό και συγγραφικό-, λέει στη δική της μαρτυρία: «ποτέ δεν αγαπήθηκα το πολύ όσο στο στρατόπεδο».

Μερικά διάσπαρτα πράγματα για την αντιστασιακή δράση όπως μας την αφηγείται η Λ. Π. :

Οι κλοπές και η μαύρη αγορά έχουν πάντοτε μεγάλο ενδιαφέρον γιατί αποτελούν μια έμπρακτη αντίσταση. Είναι εκδίκηση, είναι και εξαπάτηση του εχθρού και ευχαριστιέται κανείς να ακούει γι αυτό.

«Οργάνωση» ονομάζονται οι κλοπές στο στρατόπεδο. Το εμπόριο αυτό στο οποίο μετείχαν και γερμανοί, το καταλαβαίνω σαν ένα απόλυτο δείγμα πολιτισμού, όχι μόνο διότι επέτρεπε την επιβίωση αλλά γιατί απαιτούσε επινοητικότητα, υψηλή πνευματικότητα, στενή συνεργασία και θάρρος. Η Λ.Π. μοιάζει να έπαιξε σε όλα τα πεδία της αντίστασης, από το σκίσιμο των ρούχων των εβραίων που προορίζονταν για τους γερμανούς, ως την αλληλογραφία, το τραγούδι, την προστασία πιο αδυνάμων κλπ.

Κάθε πράξη που επιτρέπει στον αιχμάλωτο να διατηρήσει την όψη ανθρωπότητας εντάσσεται στην Αντίσταση. Μέρος της είναι η καθημερινή πάλη για να διατηρήσει κανείς πάνω του και στο περιβάλλον

του ένα μίνιμουμ καθαριότητας, η κλοπή ως μέσω επιβίωσης, η άρνηση εργασίας, τα σαμποτάζ, η σωτηρία συγκρατουμένων που απειλούνται άμεσα, (είτε κρύβοντάς τους, είτε με άλλο τρόπο), η μεταφορά πληροφοριών από έξω ή προς τα έξω, εξεγέρσεις και ανατινάξεις, ατομικές και συλλογικές πράξεις.

Αντίσταση πάνω απ' όλα είναι η διατήρηση της εγρήγορσης, της σκέψης, η άρνηση της συναίνεσης.

Το θέμα της ενοχής, αναπόφευκτα εμφανίζεται σε κάποια σημεία του γραπτού. Διότι πάντοτε κάπου ακουμπάει. Μπορεί να μην άρπαξε ο όμηρος το ψωμί κανενός, όπως λέει ο P. Levi, αλλά κι εκείνο που είχε το μοιράστηκε με κάποιους και όχι με άλλους, που το είχαν επίσης ανάγκη.. Κάθε διασωθείς σε μια στιγμή έχει βρεθεί αντιμέτωπος με τέτοιες φρικτές επιλογές, άλυτες.

Το ερώτημα «γιατί μας συμβαίνουν όλα αυτά, γιατί σ'εμάς;» ακούγεται επίσης στο κείμενο. Σκέφτομαι τα λόγια της ισραηλινής ψυχαναλύτριας Yolanda Gampel: «αυτό ας το απαντήσουν αυτοί που διέπραξαν τα εγκλήματα». Η ακόμα μια φράση που παραθέτει ο Primo Levi : «Εδώ δεν υπάρχει γιατί».

Ένα βιβλίο για την Shoah υποτίθεται ότι διασφαλίζει μια μετάδοση.

Μέσα σε ένα τοπίο θανάτου, μόνο το συγγραφικό έργο είναι αθάνατο,

και μόνο αυτό μπορεί να εξασφαλίσει την ανάμνηση, δηλαδή την αιωνιότητα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εμπιστοσύνη που έχει τοποθετηθεί μέσα σε μια μαρτυρία, σαν αυτήν που συζητάμε εδώ, συνιστά την αναλλοίωτη ανθρώπινη ιδιότητα, την ανθρωπιά, των θυμάτων.

Αυτά τα γραπτά δεν έγιναν αμέσως δεκτά από την κοινή γνώμη όπως ξέρουμε, αλλά ακριβώς επειδή η συγγραφή μαρτυριών δεν σταμάτησε, η Μνήμη της Shoah έγινε στοιχείο της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Και να σκεφτεί κανείς ότι αυτόν τον καιρό παίζεται η θέση μας στην Ευρώπη...

«Από εδώ δεν θα βγει κανείς, που να μπορεί να φέρει στον κόσμο, με το σημάδι τυπωμένο στο δέρμα του, το ολέθριο νέο αυτού που ο άνθρωπος στο Άουσβιτς έκανε στον άνθρωπο». Είναι λόγια του P. Levi. Ούτε γερμανοί, ούτε εβραίοι. Αυτό που έκανε ο άνθρωπος σε άνθρωπο. Έχουν πολλά ειπωθεί για το αδιανόητο και το ανείπωτο, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν οφείλουμε να διευρύνουμε τα όρια του νοητού, του αναπαραστάσιμου. Διότι όπως είπε κάποτε ο Mgr Lustiger «Αυτό δεν είναι μόνο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας αλλά είναι και έγκλημα της ανθρωπότητας».

Η μαρτυρία μαρτυρεί μια χρεοκοπία του πολιτισμού αλλά συνδέεται και με μια εργασία πολιτισμού. Ο μάρτυρας είναι ένα υποκείμενο της μνήμης

την οποία έχουν θελήσει να δολοφονήσουν όπως έλεγε ο P. Vidal Naquet μιλώντας κάποτε για τους αρνητές του ολοκαυτώματος. Αλλά μια μαρτυρία ολοκληρώνεται μόνο όταν ακούγεται, και μάλιστα όταν ακούγεται καλά. Ένα φωτεινό παράδειγμα αυτής της ακρόασης, είναι ο Cl. Lanzmann, καλύτερος από ψυχαναλυτή... Στις ταινίες του είναι πάντα ένας καλός ακροατής, υποδέχεται τον λόγο του μάρτυρα, και μας τον παραδίδει χωρίς να τον εμποδίσει με τον δικό του λόγο, σεβόμενος ότι δεν μπορεί να ειπωθεί, ότι δεν μπορεί να περιγραφεί. Πρόκειται για μια ηθική θέση. Σταματάω εδώ, ήδη αισθάνομαι ότι είπα πάρα πολλά...